Apulaisoikeuskansleri
Mikko Puumalainen

Perustuslakivaliokunta 4.2.2022

Oikeuskanslerin kertomus 2020

Pandemian vaikutuksista AOK:n laillisuusvalvontaan

- Pandemia loi kovan työpaineen koko oikeuskanslerin laillisuusvalvontaan.

- Valtioneuvoston valvontaan liittyvät toimet lisääntyivät merkittävästi. Myös jälkikäteiseen laillisuusvalvonnan eli niin sanotun oikeusvalvonnan työmäärä lisääntyi.

- Vireille tulevien asioiden määrän lisääntyessä, myös tulosta tehtiin enemmän.

- Laillisuusvalvonta-asioita tuli vuonna 2020 vireille kaikkiaan 3727 kpl: näistä kanteluita oli 2844 ja viime vuoden aikana 2674 kantelua ratkaistiin.

- Vuoteen 2019 verrattuna saapuneiden ja ratkaistujen kanteluiden määrä lisääntyi yli kolmanneksella.

- Kanteluiden lisääntyminen ei sinänsä ole oikeusvaltion ylläpito- ja kehittämistehtävän kannalta huono asia (puheenvuoroni kertomuksessa, s. 21-26).

- Oma-aloitteista toimintaa, kuten omia aloitteita ja tarkastuksia on jouduttu kuitenkin vähentämään.

- Toisaalta pandemia antoi aihetta uusille, sitä koskeville omille aloitteille.

- Ne ovat erityisesti liittyneet pandemian mahdollisiin vaikutuksiin erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asemaan.

- Näitä ovat muun muassa lastensuojelun sekä lasten ja nuorten psykiatristen palvelujen saatavuus.

- Näissä aloitteissa jälkikäteisen oikeusvalvonnan työtavan on hieman poikennut aiemmista aloitteista. Nimittäin aikajänne on nyt ollut selvitysvaiheessa pidempi ja myös sen vuoksi tarkastelutapa kokonaisuudessaan ajallisesti pidempi.

- Oikeusvalvonnassa on aiemminkin kyllä noudatettu pitkäaikaisemman seurannan työtapaa. Viranomaisia on päätöksen jälkeen pyydetty ilmoittamaan toimenpiteistään.

- Jatkuvan seurannan ja selvitysten päivityksen lähestymistapa jo selvitysvaiheessa on kuitenkin uusi. Tämä johtuu erityisesti pandemian pitkittymisestä, jolloin tilanne hallinnossa ja palveluissa muuttuu pandemian edetessä ja saadessa myös uusia muotoja.

- Tarkastuksista on käytännössä jouduttu luopumaan muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Terveysturvallisuus ei ole sallinut lähikäyntejä, niiden järjestäminen terveystilanteen sen hetkellisesti salliessa on ollut hankalaa eivätkä etäkäynnit myöskään ole erityisen tehokkaita todellisessa valvonnassa.

- Toisaalta työmäärän lisäys myös oikeusvalvonnassa on ollut niin huomattava, että tarkastusten vähentäminen on sallinut keskittyä kanteluiden ja muiden tehtävien suorittamiseen.

Laillisuusvalvonnan toimintatavoista

- Kanteluiden käsittely on oikeusvaltion ylläpitoa ja epäluulojen torjuntaa. Oikeusvaltio säilyy vain, jos kansalaiset luottavat viranomaisten toimivan lainmukaisesti ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen. Ilman tätä oikeusvaltio rapautuu.

- Selvittämällä kanteluasia korjataan mahdollisia virheitä ja torjutaan perusteetonta arvostelua. Kutsuisin sitä laillisuusvalvonnan oikeusvaltion ylläpitotehtäväksi.

- Laillisuusvalvonnalla ylläpidetään siis luottamusta yhteiskunnassa ja myös rakennetaan sitä uusissa olosuhteissa reagoimalla uusiin oikeusvaltion haasteisiin.

- Tämä on tietysti pandemian kaltaisissa poikkeusoloissa todella tärkeää, kun yhteiskunta on uuden ja pelottavankin edessä.

- Ylläpito ei kuitenkaan yksistään riitä. Laillisuusvalvonnassamme on ollut jo pitkään tavoitteena vaikuttaa yksittäistapausta laajemmin hallintoon ja sen ohjaukseen.

- Tällä rakenteellisella näkökulmalla on myös yhdenvertaisuuteen ja reiluuteen liittyvä aspekti.

- Kanteluiden taikka median kautta saatava tieto kansalaisten kokemuksesta viranomaisten toiminnan ongelmista on arvokasta, mutta siinä on paljon myös sattumanvaraisuutta.

- Kantelun tarkoittama yksittäinen kantelijaa koskeva asia saattaa tulla kuntoon, mutta yksittäisesti se ei välttämättä auta niitä, jotka eivät ole ymmärtäneet kannella samasta asiasta.

- Rakenteellisen otteen kautta saatavilla kohennuksilla voidaan auttaa myös näitä muita ihmisiä ja parhaimmillaan myös ehkäistä uusien kanteluaiheiden syntymistä.

- Kuten edellä on todettu, oma-aloitteista työtä ei valitettavasti ole voinut täysimääräisesti tehdä: omia aloitteita on vähemmän ja tarkastukset ovat olleet tauolla.

- Kertomuksen 2020 puheenvuorossa käsitellään lähisuhdeväkivaltaa koskevia ratkaisuja, jotka perustuvat ensin kanteluun ja sitten sen pohjalta tehtyyn oma-aloitteiseen tutkintaan.

- Ratkaisut saivat aikaan merkittäviä kohennuksia poliisin ohjeistukseen, koulutukseen ja Rikosuhripäivystyksen mukaan myös poliisiin toimintatapoihin.

- Tämä on onnistunut esimerkki laillisuusvalvonnan rakenteellisen työtavan vaikuttavuudesta.

- Näissä ratkaisuissa kohde oli poliisin toiminta heti lähisuhdeväkivaltaa koskevan epäillyn rikoksen tekopaikalla.

- Nyt uuden, viikko sitten avatun seksuaali- ja lähisuhdeväkivaltarikosten esitutkintaa koskevan uuden oman aloitteen pohjalta kohteena on itse esitutkinta ja sen ripeä ja asianmukainen suorittaminen.

- Esitutkinnan asianmukainen ja viivytyksetön suorittaminen oli esillä myös ihmiskaupparikosten tutkintaa koskevassa omassa aloitteessa (OKV/1233/70/2021).

- Uusi seksuaali- ja lähisuhdeväkivaltarikosten esitutkintaa koskeva oma aloite jatkaa omaksumaani lähestymistapaa pyrkien tunnistamaan rakenteellisia ongelmia keskeisissä perusoikeuskysymyksissä, joihin lähisuhdeväkivalta kuuluu. Lisäksi tarkasteluun sisältyy tässä yhteydessä myös seksuaalirikosten esitutkinnan viivytyksettömyys ja asianmukaisuus.

- Tämän rakenteellisen lähestymistavan merkitys vain korostuu oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen tehtävänjakoa koskevan uudistuksen aikanaan mahdollisesti toteutuessa.

- Siinähän tiettyjen merkittävien laillisuusvalvonta-aloja, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa, koskevien yksilön asemaan liittyvien kantelujen käsittely siirtyy pois oikeuskanslerilta.

- Oikeuskanslerille kuitenkin edelleenkin tullaan tekemään esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevia kanteluita.

- Ennen kuin ne siirretään uuden tehtävänjaon perusteella oikeusasiamiehelle, niistä tulisi oikeuskanslerinvirastossa pystyä tunnistamaan mahdolliset rakenteelliset ongelmat, joihin oikeuskansleri taas tehtäväjaon perusteella voisi puuttua.

- Haasteena tässä on toki rakenteellisten ongelmien tunnistaminen ennen siirtoa, joka pitäisi tapahtua hyvin ripeästi.

- Käytännössä tuloksena voi olla, että näiden aihealueiden valvonnassa oikeuskanslerin työssä ei voi enää samassa määrin kuin tähän saakka nojautua kanteluihin.

- Toisaalta kantelukäsittelyn keventyminen tietyillä tehtävänjaossa oikeuskanslerilta oikeusasiamiehelle siirrettävillä aihealueilla voi antaa oikeuskanslerille enemmän mahdollisuuksia tutkia asioita oma-aloitteisesti.

- Oikeusvalvonnan työtapoja onkin syytä kehittää niin, että kanteluista saatavaa informaatiota täydennetään monipuolisesti ja yhä enemmän muista lähteistä, kuten mediasta tai kansalaisjärjestöiltä saatavilla tiedoilla.

- Myös oikeuskanslerin ennakollisesta valtioneuvostovalvonnasta saatavat tiedot tärkeistä ja mahdollisesti haastavista lainsäädäntöuudistuksista, jotka edellyttävät niiden täytäntöönpanon seurantaan panostamista, ovat hyödyksi.

- Tähän muutokseen oikeuskanslerinvirastossa parhaillaan valmistaudutaan ja tietyistä yhteisistä kysymyksistä myös valmistelevasti keskustellaan EOA:n kanssa.